

Da lov og orden kom til Danmark

Af Flemming Balvig

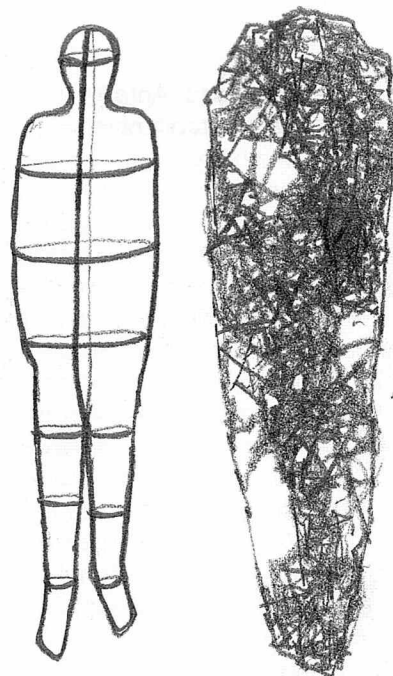
Nye toner i kriminalpolitikken

Fredag den 8. november 2002 kunne man læse følgende på DR's tekst-tv: "Venstres socialordfører på Københavns Rådhus, Karin Nørgaard, opfordrer i et brev sine partifæller i regeringen til at gøre det kriminelt at være narkoman. Baggrunden er et ønske om at gøre op med mange års nytteløs og blodsøden kriminalpolitik. Karin Nørgaard foreslår, at politiet anholder narkomaner og giver dem valget mellem fængsel og tvangsafvænnning. Karin Nørgaard siger til Berlingske Tidende, at når sælgerne ikke kan fjernes, må man fjerne køberne. Dermed viser vi større socialt hjerte."

Forslaget vakte en del opmærksomhed, men gav ikke umiddelbart anledning til nogen længerevarende debat om straf og narkotika. Få måneder senere blev det dog klart, at den siddende borgerlige regering lagde op til, at strafferammen for narkotikaforbrydelser i straffeloven skulle udvides fra 10 til 16 år. Mens der i mange år, især fra eksperthold, havde været en kritisk holdning til, at den øverste del af strafferammen på narkotikaområdet blev udnyttet så ofte som tilfældet var, og havde lagt op til, at de faktisk udmålte straffe på dette område burde reduceres, havde man altså nu fået et kriminalpolitisk flertal, der gjorde sig til talsmænd for, at det exceptionelt høje faktiske straffeniveau indicerede, at her var der et område med behov for endnu hårdere straffemuligheder.

Dette kriminalpolitiske flertal etableredes med "systemskiftet" i slutningen af 2001, hvor en borgerlig regering afløste en socialdemokratisk domineret regering, der havde været ved magten i næsten 10 år (siden 1992). Allerede under valgkampen stod det klart, at en borgerlig regering ville betyde strafskærpelser, omend det ikke på det tidspunkt var narkotikaområdet, der var i fokus. I fokus var især vold og voldtægt, hvor man lagde op til, at straffene skulle skærpes med omkring en tredjedel. Ekspertvurderinger af, at dette næppe ville tjene til at mindske antallet af ofre for disse forbrydelser, og at de ressourcer, som strafskærpelserne ville kræve, kunne bruges mere effektivt på anden vis, hvis kriminalitetsreduktion var målet, blev tilsidesat med henvisning til, at det drejede sig om befolkningens retsfølelse og rets-

Tegninger: Gert Hansen



bevidsthed. Til trods for at Straffelovrådet, hvis medlemmer er nogle af de ypperste eksperter inden for straffelovområdet, var i gang med en systematisk gennemgang af straffelovens strafferammer, ønskede man ikke at give dette arbejde den forudsatte tid, men dikterede en rent teknisk og fremskyndet behandling af straffeskærpelsesforslagene, som ikke kunne ændre på forslagernes substans. De markante skærper af strafferammerne på volds- og voldtægtsområdet blev herefter gennemført i sommeren 2002.

I det hele taget blev det klart i løbet af 2002, at den kriminalpolitiske dagsorden var ændret i Danmark. Der er næppe i 2002 gået en uge, uden at et eller andet problem – det være sig vold, voldtægt, terrorisme, bandekriminalitet, børneporno, pædofili eller andet – er blevet foreslået imødegået med højere straffe. Samtidig er eksperternes legitimitet i debatten blevet reduceret ved den politiske karakteristisk af dem som “smagsdommere”, og nogle af dem er direkte helt eller delvist blevet forsøgt frataget deres funktion, uden at der er blevet lagt skjul på, at årsagen hertil var, at man har opfattet disse eksperter som politiske modstandere.

Politisk højredrejning?

Traditionelt er blå og sorte politiske partier mere straforienterede end røde og grønne. Der er derfor umiddelbart intet overraskende i de ændringer der er sket med “systemskiftet” i slutningen af 2001 på det kriminalpolitiske område i Danmark. Det er i princippet lige efter (parti)bogen.

Den væsentligste pointe, som skal fremdrages her, er imidlertid, at det partipolitiske systemskifte er en alt for enkel forklaring på den iøjnefaldende øgede kriminalpolitiske fokusering på straf. Det følger alene af, at der forekom straffeskærper allerede under den forudgående socialdemokratisk dominerede regering, som bl.a. fremsatte og fik vedtaget flere “voldspakker” som tilsigtede skærper af straffene for visse typer af vold og voldskriminelle. Den socialdemokratisk dominerede regering, der tiltrådte i 1992, afløste en borgerlig regering, der havde haft magten i 10 år, dvs. siden 1982. Under denne borgerlige regering gennemførtes der ikke straf-

skærpelser af betydning. Antallet af indsatte i danske fængsler lå i hele denne periode på et meget stabilt niveau.

International tendens

Det er endvidere vigtigt at være opmærksom på, at de aktuelle tendenser til større fokusering på straf inden for det kriminalpolitiske område, repræsenterer en international tendens. Den genfindes i langt de fleste vestligt orienterede moderne industrisamfund, og det er snarere bemærkelsesværdigt, at den har været så længe om at komme til Danmark – og at dens udtryksformer indtil videre har været så relativt svage – end at den er kommet. "Foregangslandet" er uden for al konkurrence USA, hvor disse tendenser satte ind allerede i 1970'erne, og hvor udviklingen har betydet en øgning af antal indsatte i de amerikanske fængsler fra omkring 400.000 til 2.000.000, dvs. en femdobling.

Også internationalt er det tydeligt, at forklaringen på udviklingen ikke kan findes i specifikke partipolitiske "højrebølger". For USA's vedkommende forbindes udviklingen oftest med republikaneren Ronald Reagan's præsidentperiode fra 1980 til 1988. Det er da også utvivlsomt, at hans – og hans kones – "War on drugs" i denne periode er en væsentlig faktor bag de stigende fangetal, men det er ligeså utvivlsomt, at tendensen med stigende fangetal har sit udgangspunkt i en periode forud for Reagan. Stigningen i de amerikanske fangetal begyndte under demokraten, humanisten og fredsaktivisten Jimmy Carters præsidentperiode. Endvidere var udviklingen kraftigere under den demokratiske præsident Bill Clinton (1992-2000) end under hans republikanske forgænger George Bush (1988-1992).

I England skete der kun begrænsede ændringer under den konservative premierminister Margaret Thatcher. England har oplevet en stærk stigning i fangetalene, men denne satte først for alvor ind, da New Labour med Tony Blair som premierminister kom til magten.

Narkotikaområdet som sådan er ofte – og ikke blot, som anført, for USA's vedkommende – blevet fremhævet som udviklingens brændstof: Politisk højreorienterede høje gennemfører strafsærpelser på dette område og af en så vidtrækkende karakter, at det øger presset på fængslerne og fremtvinger nyt fængselsbyggeri, mens de venstreorienterede dør søger at gennemføre ned- og afkriminaliseringer. Selv om man kan finde megen støtte i den politiske retorik for denne sammenhæng, har den næppe megen forankring i praksis – snarere tværtimod. For Europas vedkommende ser det snarere ud til, at konkrete tendenser i retning af mere repressiv narkotikapolitik især er gennemsat af venstreorienterede politiske regimer og ikke af borgerlige – og omvendt.

Udvikling før politik

Det står således klart, at den øgede straftænkning og faktiske brug af (friheds)straf i slutningen af det 20. og begyndelsen af det 21. århundrede i de vestligt orienterede industrialiserede samfund dels er international og dels ikke kan forklares som simple forskydninger i den politiske magt mellem venstre og højre. Indirekte er det også fremgået, at ændringerne i de enkelte lande starter på forskellige tidspunkter. De gør sig gældende på forskellige områder, og de har meget forskellig styrke. Specielt der, hvor de først gør sig gældende – i USA – varer det lang tid inden de i virkeligheden "opdages", og at det bliver åbenbart, at der er tale om en mere vedvarende tendens, og ikke blot nogle tilfældige udsving ("bølger"). Ved udgangspunktet er der kun i meget begrænset omfang, hvis overhovedet, tale om en direkte sammenhæng mellem bevidst politik og faktisk udvikling. Da det begynder at ske, er den kriminalpolitiske ideologi om (friheds)straffens skadelige virkninger og ønsket om at undgå brug af (friheds)-

straf mest mulig stadig den fremherskende. Den mere systematiske, bevidste og med udviklingen logisk sammenhængende ideologi – som går ud på at være “tough on crime” – udvikler sig i kølvandet på udviklingen, og ikke som udviklingens igangsætter.

Kompleks og modstridende udvikling

Udviklingens kompleksitet understreges af, at der også forekommer ændringer, der trækker i modsat retning, f.eks. iværksættelse af tiltag der på visse områder helt eller delvist erstatter frihedsstraf med mindre indgribende foranstaltninger. Enkelte steder har disse modsat rettede bevægelser været så kraftige og dominerende, at hele samfund optræder som undtagelser fra den ellers dominerende tendens. Udviklingen i Finland, hvor antallet af indsatte i fængslerne i den sidste fjerdedel af 1900-tallet blev halveret, er den mest markante undtagelse. I hvert fald indtil 2001 hørte Danmark også til de forholdsvis få områder i den vestlige verden, der totalt set afveg fra den dominerende tendens, idet fangetallet i Danmark har ligget forholdsvis konstant med omkring 3.500 indsatte (det gennemsnitlige daglige belæg, inklusiv varetægtsfængslede). Selv om der i Danmark skete strafskærpelser på visse områder i 1990'erne, blev disse altså “opvejet” af tendenser i modsat retning på andre områder. Således skete der bl.a. en væsentlig reduktion i anvendelsen af ubetinget frihedsstraf over for spritbilister og i antallet af bødeforsonere.

For at få et bedre begreb om, hvordan denne markante, men komplekse, udvikling kan forstås og forklares, er det nødvendigt at tage afsæt i dens baggrund, dvs. den udvikling, den erstatter eller afløser. I sine grundtræk ligner situationen i så henseende i Danmark situationen i andre lande. Baggrunden er her som andre steder en kriminalpolitisk tænkning, der fokuserer på, at straf skal bruges til at nedbringe kriminaliteten, altså en nyttemæssig forankring af straf, med særligt fokus på resocialisering.

Straf skal nytte

Resocialiseringstanken blev for alvor introduceret i det danske straffesystem med straffeloven af 1930. Tydeligst ses dette ved etableringen af en række særforanstaltninger. Disse nye foranstaltninger – “straffe” – var beregnet for særlige persongrupper, som man på grund af ung alder, psykisk unormalitet, hyppige tilbagefald, spiritusmisbrug o.lign. mente burde undergives sanktioner, der efter deres indhold og varighed var specielt egnede til at tjene et kriminalitetsforebyggende formål.

Særforanstaltningerne udgjordes af ungdomsfængsel (delvis tidsubestemt), helbredelsesanstalt for drankere (delvis tidsubestemt), sikkerhedsforvaring (tidsubestemt med minimumstraf), psykopatforvaring (tidsubestemt) og særforanstaltning (tidsbestemt).

Særforanstaltningerne kom dog aldrig til at omfatte mere end en mindre del af det samlede antal domfældte lovovertrædere, 5-15 pct. af indsættelserne efter dom (hæfte ikke medregnet) og 30-45 pct. af det gennemsnitlige daglige belæg af domfældte (også her eksklusiv hæftedomte). På grund af deres kriminalitets hyppighed og alvorlighed betragtedes de dog som et betydeligt større kriminalpolitisk problem – og tiltagene over for dem som værende af betydeligt større kriminalpolitisk signifikans – end deres talmæssige andel umiddelbart gav udtryk for.

Velfærdsstatens kriminalpolitik

Betoningen af straf som nytte og resocialisering var på ingen måde en isoleret udvikling inden for det kriminalpolitiske område. Denne betoning var således helt i tråd og i dyb overensstemmelse med fremvæksten af velfærdsstaten. De første spadestik til denne udvikling går helt tilbage til oplysningstiden, som denne afteg-

nede sig i 1700-tallet med dens fremhævelse af rationalitet i tænkningen og dens oplæg til en styringsfilosofi for samfundet, således som denne blandt andet fik udtryk i utilitarismen. Generelt er perioden fra 1700-tallet og fremefter i grundlæggende sociologiske analyser blevet karakteriseret som en stadigt fremadskridende rationalitet i alle dele af samfundet og af andre som en (samtidig) udvikling i retning af stadigt stærkere civilisering, dvs. tolerance/humanisme.

Uanset disse analysers grad af korrekthed kan man kritisere dem for alt for ensidigt at fokusere på strukturelle forhold, dvs. organisatoriske, institutionelle og magtmæssige. Der er en tilbøjelighed til at overse betydningen af, hvad der "rører sig i befolkningen". Man skal således næppe underkende betydningen af, hvad man kunne kalde den første eksistentielle revolution, dvs. den første store omvæltning i, hvordan mennesker grundlæggende ser på sig selv og sine muligheder. Man kan beskrive dette som en overgang fra fatalisme til radikalisme. Indtil engang i 1800-tallet har den udbredte måde at betragte sit eget liv og sine livsomstændigheder på været, at de var givne størrelser. Dem kunne der ikke ændres på. Det må være rimeligt at beskrive opdagelsen af, at sygelighed/død og fattigdom var forhold, der kunne ændres på, som en eksistential kulturrevolution. Opskriften, der tegnede sig på, hvordan disse ændringer kunne nås, var egen viden (uddannelse), andres viden (videnskab og eksperter) og fællesskab (sammenslutninger og stat).

Velfærdsstatens kriminalpolitik med dens indbyggede overbevisning om, at samfundets fremtid – herunder kriminaliteten – kan vælges og ikke blot er forudbestemt – og den stærkere fremtidsorientering i det hele taget – må antages at have vokset sig stadigt stærkere og i en periode haft et dybt tag i den enkelte borgers opfattelse af sig selv, sine muligheder og sine eksistensvilkår. Man så jo også, at så mange ting lykkedes i et eller andet omfang på så mange forskellige områder, det være sig økonomiske og arbejds-/uddannelsesmæssige som sociale og sundhedsmæssige. Vigtigst har det nok været, at man har kunnet registrere gennemsnitsalderen stige, især at egne børns dødelighed efterhånden blev en fjern foreteelse, samt reduktionen af den synlige fattigdom.

Glansperioden for velfærdsstatens kriminalpolitik med dens betoning af kriminalitet som en eller anden form for sygelighed, der skulle helbredes ved hjælp af de af eksperterne fremfundne optimale metoder, strækker sig frem til begyndelsen af 1960'erne.

Kritik af tidsubestemte foranstaltninger

Mens det grundlæggende i, at straffen skulle tjene nyttemæssige funktioner var forholdsvis uantastet, kommer forskellige dele eller konsekvenser af denne tankegang i stigende grad under debat og kritik i løbet af 1960'erne, specielt den tidsubestemte straf. Kritikken mod de tidsubestemte foranstaltninger rettede sig især mod tre forhold.

For det første blev det påpeget, at tidsubestemte straffe ofte i praksis betød længere straffe, end man ville have fået, hvis man var blevet idømt tidsbestemt straf. Der fremkom eksempler på, hvordan mennesker kunne komme til at sidde i psykopatforvaring i årevis, til trods for at den kriminalitet, de havde begået, var forholdsvis bagatelagtig, fordi den psykiatriske ekspertise vurderede, at recidivrisikoen var høj.

For det andet rettede kritikken sig mod, at en tidsubestemt straf var identisk med, at man blev "dømt på fremtiden". Straffens længde blev i mindre grad en funktion af, hvad man havde foretaget sig af kriminelle handlinger, og i højere grad en funktion af, hvad psykiatriske eksperter forudsagde/skønnede/vurderede man fremover ville begå. Samtidig blev det påvist, at disse forudsigelser/skøn/vurderinger i praksis var meget usikre. Eksperternes prognosesikkerhed

viste sig ofte ikke at være (meget) bedre, end hvis man slog plat-eller-krone om udfaldet.

For det tredje tydede undersøgelser på, at tidsubestemte straffe ikke betød mindre recidiv end tidsbestemte straffe.

Det sidste var ikke det mindst vigtige, for selve grundidéen med disse foranstaltninger var jo, at de skulle være mere effektive – mere resocialiserende – end almindelige (friheds)straffe.

Kritikken mod de tidsubestemte foranstaltninger var basalt ikke et opgør med grundtanken om straf som nytte, men en kritik med denne grundtanke som udgangspunkt. Det er vanskeligt at sige, hvad konsekvensen ville have været, hvis de tidsubestemte foranstaltninger havde vist sig nyttige, og de psykiatriske eksperter havde vist sig gode til at forudsige fremtidigt recidiv, men der er næppe tvivl om, at det i hvert fald væsentligt ville have forlænget disse foranstaltningers levetid i det danske (og andre) samfund.

Kritik af frihedsstraffen

I stedet udvidedes kritikken til at omfatte frihedsstraffen som sådan. Undersøgelser viste, at fængsler snarere fungerede som kriminalitetsskoler end som resocialiseringsanstalter, og at de snarere via stigmatisering mv. tjente til at forringe de vilkår, der skulle give mindre kriminalitet, end forbedre dem. Udtrykt lidt mere generelt bredte den opfattelse sig, at “nothing works”, altså at det var vanskeligt at finde nogen sammenhæng mellem strafformer i det hele taget på den ene side og kriminaliteten på den anden. Var det virkelig muligt overhovedet at bruge strafferetlige midler som et nyttigt system til bekæmpelse af kriminalitet?

Det uretfærdige ved de lange – ineffektive – tidsubestemte foranstaltninger udkrystalliserede sig i stigende grad også som en generel uretfærdighed ved at spærre folk inde og fratage dem bevægelsesfriheden, især altså når ingen nytte heraf kunne påvises. Ligesom betoningen af den legemlige integritet i 1800-tallet voksede sig frem og blev en ukrænkelig hellig værdi, som man ikke kunne fratage folk, og som derved bidrog til afskaffelse af legemsstraffene, syntes det som om den geografiske mobilitet nu var på vej til at vokse sig frem til en tilsvarende status, og således danne baggrund for en hel eller delvis afskaffelse af frihedsstraffen. Frihedsstraf blev i stigende grad betragtet som uforeneligt med grundvilkårene og grundprincipperne for et moderne, humanistisk og rationelt velfærdssamfund. I 1969 udkom bogen “Fængsler og fanger” (med undertegnede som medforfatter). Heri gøres der en række overvejelser om frihedsstraffens fremtid på baggrund af analyser af frihedsstraffens virkemåde og den kriminalpolitiske og samfundsmæssige udvikling. Det hedder bl.a. (stærkt inspireret af den norske kriminolog Nils Christie’s tanker om de fratagbare goder):

“Frihedsberøvelsen bliver for befolkningen principielt uacceptabel, fordi frihedsberøvelsens pønale værdi stadigt vil stige p.gr.a. stigningen i aktivitetsmuligheder under ikke frihedsberøvende omstændigheder.” – “Frihedsberøvelsen bliver for omkostningsbetonet i et samfund med høj grad af gensidig afhængighed.”

Endvidere:

“Fængslerne vil forsvinde, fordi de ikke er nyttemæssigt effektive (m.h.t. generel- og specialpræventive foranstaltninger).” – “Fængslerne vil specielt vise sig at være uhensigtsmæssige som en foranstaltning over for organiseret kriminalitet.”

Og:

“Fængslerne vil fortsætte med at prøve at “normalisere” livet i anstalterne, tilpasse det til den almindelige arbejdssituation i samfundet og lette kontakten for de indsatte med verden udenfor o.s.v., og herved vil de efterhånden udelukke begrebet frihedsberøvelse og tendere til at opløse sig selv som princip betragtet.”

– “Fængslerne vil fortsætte med at individualisere behandlingen, stile mod min-

dre belæg, opdeling i mindre enheder, og også disse bestræbelser vil føre til opløsning af frihedsberøvelsens princip gennem udvanding af det mere traditionelle frihedsbegreb.”

Fængselsstraffens tilbagetog i Danmark

Disse beskrivelser og forsøg på forudsigelser, som hovedsagelig var udarbejdet og skrevet i 1967, var ikke kun tom teori. De beskrev også en del af virkeligheden, som den allerede var, og udpegede ganske korrekt tendenserne for det kommende årti.

I 1967 blev Lars Nordskov Nielsen direktør for fængselsvæsenet i Danmark, og igangsatte her en proces, der mest dækkende kunne beskrives som “normalisering”: Ved en frihedsstraf er det selve frihedsberøvelsen, der udgør straffen. Alle indskrænkninger og indgreb, der ikke er nødvendige for at sikre frihedsberøvelsen, bør fjernes, dvs. at livet inden for murene bør ligne livet uden for mest muligt. Lars Nordskov Nielsen døde i 2000, hvor den daværende fængselsdirektør (William Rentzmann) bl.a. i sin nekrolog skrev: “Nordskov udformede i sin knap fireårige periode som direktør for fængselsvæsenet (1967-1971) grundtankerne for den moderne Kriminalforsorg.” Efter sin direktørtid i kriminalforsorgen blev Nordskov Folketingets ombudsmand (1971-81), og herefter og frem til sin pensionering professor i forvaltningsret ved Københavns Universitet (1981-94).

I 1971 færdiggjordes den såkaldte §17-undersøgelse (om den tidsubestemte strafs manglende resocialiserende virkning), og undersøgelsen publiceredes i 1972. Bl.a. i forlængelse heraf foreslog Straffelovrådet samme år de fleste særforanstaltninger afskaffet og forvaring stærkt indskrænket. Tillige publiceredes en betænkning om forskellige af- og nedkriminaliseringsspørgsmål. Folketinget fulgte i det store og hele Straffelovrådet og afskaffede i 1973 de fleste særforanstaltninger og skærpede betingelserne for anvendelse af (psykopat)forvaring væsentligt.

“Normalisering” afløste i disse år i stigende grad “resocialisering” som ledestjerne for frihedsstraffens indhold, og fra 1971 til 1977 reduceredes det gennemsnitlige daglige belæg i fængslerne med en fjerdedel.

I 1977 var det gennemsnitligt daglige belæg i de danske fængsler 2.747 (inklusive vare-tægtsfængslede). Det var det laveste antal siden anden verdenskrig, og altså hele 25 pct. under niveauet bare seks år tidligere. Anvendelsen af fængselsstraffen syntes at være klart på retur.

Der syntes også at være mere i vente. Samme år – 1977 – udkom således betænkningen “Alternativer til frihedsstraf”. Betænkningen indeholdt en række forslag og idéer til, hvordan brugen af frihedsstraf kunne reduceres yderligere. Blandt betænkningens fire forfattere befandt sig bl.a. den nuværende (2003) departementchef i justitsministeriet, den nuværende direktør for kriminalforsorgen og den nuværende leder af SSP-samarbejdet og politimester i landets tredje største politikreds.

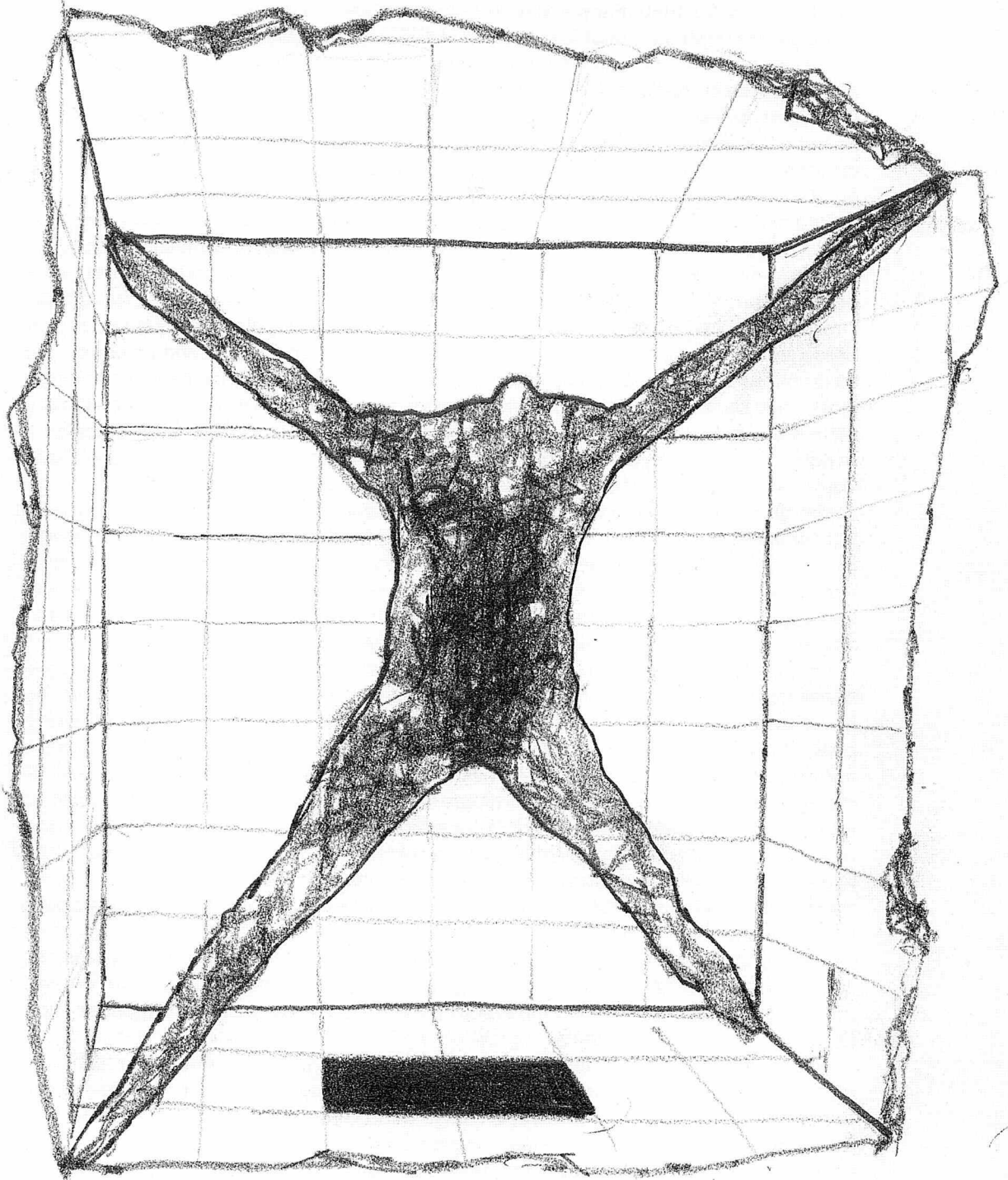
Udviklingen havde tilsyneladende også gjort de skeptikere til skamme, der frygtede, at en væsentlig reduktion i anvendelsen af frihedsstraf, kunne betyde en stærk kriminalitetsstigning. Kriminalitetsniveauet var omtrent det samme i 1977 som i 1972, mens der i en tilsvarende periode forud for 1972 var sket næsten en fordobling af den registrerede straffelovskriminalitet i Danmark.

Fængselsstraffens tilbagetog i udlandet

Tendensen var international. Et af de store kriminalpolitiske forbilleder var Californien i USA, hvor brugen af frihedsstraf aftrappedes markant allerede i 1960'erne, og en række alternativer til frihedsstraf udvikledes specielt for unge kriminelle.

Det europæiske forbillede var især Holland, hvor det gennemsnitlige daglige antal indsatte pr. 100.000 indbyggere faldt fra omkring 100 lige efter 2. verdenskrig til omkring 20 i 1975. Hvis der i Danmark havde været hollandske tilstande i 1975, ville de danske fængsler kun have rummet omkring 1.000 indsatte.

I Sverige proklamerede justitsminister Geijer i 1974, at fangetallet skulle reduceres til



mindre end 600 i 1980. Fangetallet i Sverige – et land med godt 8 mill. indbyggere på daværende tidspunkt – faldt fra ca. 4.000 i 1973 til ca. 3.000 i 1975.

Det moderne paradigme

Den første eksistentielle kulturrevolution og den efterfølgende udvikling af den moderne, rationelt orienterede velfærdsstat, der danner basis for de nævnte tendenser, resulterer i et komplekst, men sammenhængende paradigme for, hvordan kriminalitet og straf ansues.

Den almene opfattelse af menneskets væsen er det ydrestyrede, men grundlæggende gode – altruistiske – individ. Den almene forklaring på, hvorfor kriminalitet forekommer og kan forekomme er social deprivation, dvs. mangel på muligheder (penge, arbejde, uddannelse, sociale relationer osv.). Den kriminelle ansues som en socialt handikappet person, hvis forekomst i velfærdssamfundet er undtagelsen snarere end reglen. Fordi det er undtagelsen, er det meningsfyldt og væsentligt at søge forklaringer på, hvilke omstændigheder (mangel på muligheder), der har bragt personen i denne situation. Fiasko med hensyn til hidtidigt kriminalpræventivt arbejde og selve kriminalitetens fortsatte eksistens i det hele taget ansues som implementeringsfejl: Teorien (om social deprivation) er god nok, men vi har endnu ikke gjort nok for at implementere den. Der kræves (endnu) bedre beskæftigelsesmuligheder, boligforhold, økonomi osv.

Det grundlæggende formål med straf og reaktioner på kriminalitet er resocialisering. Målestokken for succes er mindre kriminalitet og færre kriminelle. Tidsperspektivet er langsigtet; menneskets levevilkår kan ændres, men det tager lang tid. Fokus for kriminalitetsforebyggelsen er at undgå kriminel disposition via at undgå uheldige leveomstændigheder og påvirkninger. Fængselsstraf er en af disse mulige uheldige påvirkninger, og anvendelsen af den bør således indskrænkes mest muligt.

Omdrejningspunktet for straf og forebyggelse er gerningspersonen (årsager), og kriminalitetens signalværdi betragtes som nødråb; et signal om, at der er noget galt, og at velfærdssamfundet endnu ikke fungerer perfekt. Offeret betragtes som en uheldig person, som kriminaliteten tilfældigvis er gået ud over. Forestillingsverdenen er gennemsyret af et forholdsvis optimistisk syn på mulighederne for at kunne mindske kriminalitet, fordi velfærd og levevilkår anses for noget, der kan forbedres yderligere og/eller fordeles bedre. Basis for de rette tiltag og centrum for beslutningerne er rationalitet, dvs. med en central placering af eksperter og videnskab. Forskning kan vise, hvad der fungerer bedst, og derved give os den største sikkerhed for, at målet (om mindre kriminalitet) nås. De centrale fora eller kanaler for diskussion af kriminalpolitiske og kriminalpræventive spørgsmål er følgelig også faglige fora, nævn, udvalg, råd og ekspertkommissioner. Det emotionelle klima i debatten om kriminalitet er videnskabeligt, altså rationelt orienteret, nøgternt og "koldt". Infrastrukturen for tiltagene og deres udformning er offentlige institutioner som for alle væsentlige fælles anliggender i velfærdsstaten i det hele taget.

Der opstår naturligvis tilspidsede situationer af og til, f.eks. i forlængelse af alvorlige forbrydelser, hvor følelserne kommer i kog, og indgreb kræves. Disse tilspidsede situationer anses for moralske panikker, en slags udbrud af irrationalitet. Det anses for en af velfærdsstatens og dens udøveres vigtige opgaver i denne form for situationer at kunne holde hovedet koldt: at kunne fastholde den langsigtede kurs og at kunne afværge tiltag/indgreb, der her og nu kan virke rigtige/nødvendige, men som slår systemet ud af kurs eller bremser for de optimale tiltag.

Det uventede

I betragtning af hvor tæt den nytteorienterede kriminalpolitik er knyttet til velfærdsstaten, strukturelt og ideologisk, kan det være svært at fatte, at det kan vende og ændre sig på så kort tid, som tilfældet er.

Ikke desto mindre er det, hvad der – som indledningvist beskrevet – er sket. Hvad

stort set ingen i deres vildeste fantasi havde forestillet sig i begyndelsen af 1970'erne, begyndte at ske inden dette årti var omme. Den repressivt orienterede kriminalpolitik begyndte at vinde terræn igen. Det er næppe noget tilfælde, at det skete først og stærkest i USA, mens det er sket senest og svagest i bl.a. de nordiske samfund. Der er mere velfærdsstat at ændre på i de nordiske samfund end i USA. På den anden side ses tendensen altså også relativt tidligt og kraftigt i Holland, som har en hel del lighedspunkter med de nordiske velfærdsstater.

Det senmoderne paradigme

Det er påstanden her, at denne uventede ændring hverken er en tilfældig "bølge" eller en isoleret ændring i det strafferetlige system. Påstanden er, at det, der er sket, og som er i færd med at ske, er udtryk for et paradigmeskift. Det moderne paradigme er i færd med på meget væsentlige områder at ændre sig til et nyt, som man kunne vælge at kalde for et senmoderne paradigme. Det er påstanden, at baggrunden for dette paradigme er en ny eksistentiel kulturrevolution, hvor menneskets grundlæggende måde at anskue sig selv og sit forhold til omverdenen på ændres radikalt. Essensen i indholdet af den anden eksistentielle revolution er oplevelsen af overladtheden til og muligheden for at tilvælge det gode for én selv. Hvor friheden *fra* noget er et kodeord i den første eksistentielle revolution, er friheden *til* noget et kodeord i den anden. Hvor det *fælles* er et kodeord i den første, er det *individuelle* et kodeord i det andet

Synet på menneskets natur og væsen ændres fra det ydrestyrede altruistiske til det indrestyrede og egoistiske menneske. Grundforklaringen på kriminalitet ændres fra social deprivation til mangel på kontrol. Det altruistiske menneske skal gives de rette muligheder for at holde sig fri af kriminalitet, det egoistiske menneske skal holdes under kontrol (herunder selvkontrol). Forklaringen på, at kriminalitet stadig eksisterer anskues ikke længere som en implementerings-fejl, men som en teorifejl. Det er de forkerte ting, man har satset på. Bedre økonomi, bedre boliger, sociale bidrag osv. – alle velfærdsstatens grundelementer – betyder ikke mindre kriminalitet, for kriminaliteten kommer indefra. Forestillingen om kriminalitet som undtagelser afløses af forestillingen om kriminalitet som det normale, dvs. som noget alle foretager sig, hvis de ikke kontrolleres tilstrækkeligt. Det ligger i det egoistiske menneskes grundnatur, at det vil berige sig og skaffe sig magt. Når kriminalitet er det sjældne, er det naturligt at rejse spørgsmålet hvorfor. Når kriminalitet er det normale og naturgivne, er hvorfor-spørgsmålet meningsløst. "Hvorfor" har ikke ført til noget. Nu drejer det sig om "hvordan".

Fokuseringen på resocialisering afløses af fokusering på inkapacitering (uskadeliggørelse) og hævn. Den kriminelle er en, man må beskytte sig imod, og som må tage konsekvenserne af sine egne valg. Det overordnede succesmål er måske stadig mindre kriminalitet og færre kriminelle på længere sigt, men ved valget af tiltag prioriteres det lavere end tiltag, der her og nu kan give beskyttelse og tryghed. Den langsigtede kriminalpolitik afløses af en kriminalpolitik, der i langt højere grad hele tiden skal tilpasse sig og reagere på her-og-nu situationen. Herved får også frihedsstraffen igen en mere central placering, fordi den er velegnet til at give beskyttelse her-og-nu (inkapacitering) og til at formidle en umiddelbar følelse af hævn/retfærdighed over for det individ, der har valgt det onde (kriminaliteten).

Bestræbelserne på at mindske den kriminelle disposition afløses gradvist af en stærkere fokusering på at mindske de kriminelle situationer. Den kriminelle situation består af tre komponenter: offeret, gerningspersonen og fraværet af kontrol. Eftersom det ikke er offeret – almindelige ikke-kriminelle mennesker – der skal ændre sig, er der to muligheder tilbage. Den ene er at holde gerningspersonen væk eller fjerne ham/hende, hvis han/hun allerede er til stede. Den anden, som ikke udelukker den første, er at øge kontrollen, f.eks. i form af øget politi, videoovervågning

mv. Hvor offeret i det moderne paradigme betragtes som en uheldig person, bliver offeret i det senmoderne paradigme et metonym for alles sårbarhed. Hvis vi ikke sikrer os, at kontrollen og overvågningen er omfattende og effektiv nok, og at de potentielt kriminelle holdes væk, så kan vi alle blive ofre for kriminalitet; kvinder som mænd, rige som fattige, unge som gamle. Fokus for kriminalpolitikkenes omdrejningspunkt skifter hermed også fra gerningspersonen (årsager) til offeret (konsekvenser) og til de potentielle ofres angst for kriminalitet.

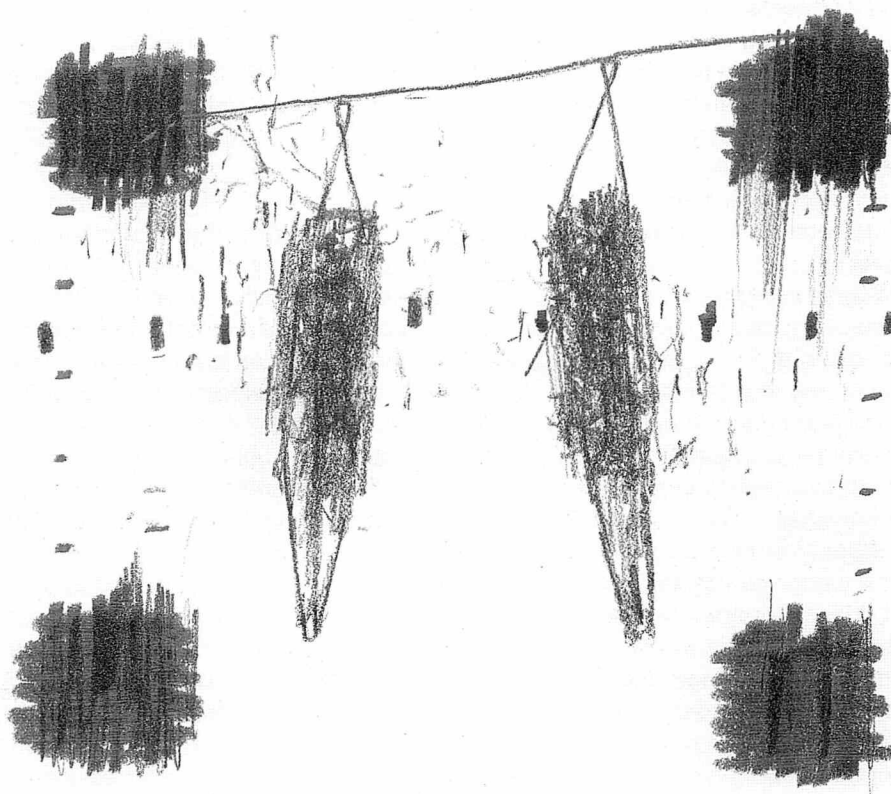
Kriminalitetens signalværdi som nødråb fortrænges af kriminalitetens signalværdi som risiko. Når nødråbene ikke skal tolkes, og når interessen for det langsigtede og "hvorfor" er væk, er det ikke længere videnskab og eksperter, der står i centrum for de centrale beslutninger, men de direkte berørte og udsatte og deres repræsentanter, dvs. befolkning og politikere. Man kan sige, at kriminalpolitikken er blevet "populiseret" og "politiseret". De fora og kanaler, der anvendes til belysning og diskussion af situationen, er ikke længere i samme grad faglige fora, men i højere grad massemedierne. Den rationelle "kolde" diskussion afløses af den emotionelle "varme". Herved bliver den emotionelle forholden sig til kriminalitet og straf "normaliseret". Hvor emotionelle udbrud tidligere blev anskuet som moralske panikker, anskues situationen nu som helhed som en moralsk krise, dvs. de godes kamp mod de onde.

Opsummerende kunne man sige, at kriminalpolitik i det moderne samfund styres af bedst mulig viden (professionelle eksperter) med henblik på det fælles bedste. Kriminalpolitik i det moderne samfund er et rationelt/bureaukratisk velfærdsprojekt. Skulle man nævne en prototype på et stykke kriminalpolitik i det moderne samfund, kunne det være de lovændringer, der væsentligt reducerede anvendelsen af tidsubestemte straffe i Danmark i 1973. Det var et ekspertprojekt, hvor videnskabelige undersøgelser kom til at spille en stor rolle. Lovforberedelsen var langvarig og langsigtet. Fokus var på gerningspersonerne, debatten foregik kun i meget begrænset omfang i massemedierne osv.

I det senmoderne samfund styres kriminalpolitik af det politiske system med henblik på at repræsentere befolkningens følelser bedst muligt og at give det enkelte individ beskyttelse og tryghed – og dermed frihed – her og nu. Kriminalpolitik i det senmoderne samfund er et emotionelt/demokratisk beskyttelsesprojekt. Skulle man på tilsvarende måde som ved det moderne samfund finde en prototype på et stykke kriminalpolitik i det senmoderne samfund, falder den californiske "Three Strikes"-lovgivning lige for. Denne lovgivning, der blev vedtaget i midten af 1990'erne, implicerer, at tredjegangsdømte for vold (og/eller andre straffelovsovertrædelser) kan idømmes straf fra minimum 25 års fængsel til livstid uden mulighed for prøveløsladelse. Udgangspunktet for denne lovgivning var to konkrete meget alvorlige sager ("hovsalovgivning"). Debatten var stærkt følelsesbetonet med befolkningens angst som et centralt tema. Medierne, især TV, udgjorde det centrale diskussionsforum. Ofrene og offerproblematikken stod i centrum. Der var ingen interesse for, "hvorfor" gerningspersoner kunne have foretaget sig de frygtelige forbrydelser endsize gerningspersonernes muligheder for resocialisering. Tværtimod. Ekspertvurderinger hørtes ikke eller blev overhørt med henvisning til, at dette drejede sig om befolkningens retsfølelse. Selve tiltaget sigter mod inkapacitering (uskadeliggørelse) og hævn. Formålet er at give bedre beskyttelse her-og-nu mod farlige karrierekriminelle.

Velfærdsstatens krise

Forudsat at det er korrekt, at der er sket eller er i gang med at ske nogle grundlæggende ændringer i kriminalpolitikken orientering fra det nyttemæssige til det repræsentative, og at dette skal ses som blot ét element i et mere omfattende paradigmeskift fra det moderne til noget, man kunne vælge at benævne det senmoderne, rejser spørgsmålet sig, hvordan dette kan eller skal forklares. Der er givetvis tale om meget



sammensatte og komplekse forklaringer. Her skal alene peges på – eller resumeres, for andre har helt eller delvist peget på det samme – tre forhold, som menes at kunne bidrage til en forklaring.

Den første er velfærdsstatens og velfærdsteoriens krise. De stedfundne ændringer kan delvist ses som reaktioner på mangler, ufuldstændigheder eller problemer i den moderne velfærdsstat og dens teorigrundlag.

Grundformodningen, om at øget velfærd i sine konsekvenser skulle kunne aflæses som faldende kriminalitet, har ikke holdt stik. Ikke bare i Danmark, men i stort set alle vestlige industrisamfund lå den registrerede kriminalitet ved 1900-tallets afslutning på et mangedobbelt niveau sammenlignet med situationen lige efter anden verdenskrig. Specielt når det drejer sig om berigelseskriminaliteten, er der heller ingen tvivl om, at dette afspejler en reel stigning. På et meget konkret og dagligdags niveau har dette afsat en oplevelse af, at "gamle dage var bedre". I gamle dage var det ikke nødvendigt at låse sin hoveddør; i gamle dage skulle man ikke bekymre sig om sin pung; i gamle dage kunne man lade sin bil eller cykel stå uaflåst hvor som helst osv. osv.

I anden sammenhæng har jeg beskrevet det tillidstab, der formentlig er en konsekvens af den omfattende trivialkriminalitet i det ellers veludviklede velfærdssamfund (jf. bla. bogen "Kontrolbilleder"). Da det direkte er relateret til og forstærker individualiseringsprocessen, som formodes at være af helt afgørende betydning for det nye paradigme/ændringen i det senmoderne samfund (se herom længere fremme), skal hovedlinierne i argumentationen gentages her.

Det er et interessant spørgsmål, hvordan vi i 1950 ville have reageret, hvis vi dengang havde vidst, at kriminaliteten inden for de kommende år ville blive mangedoblet.

Mon ikke vi ville have reageret dramatisk? Vi ville formentlig have sagt, at det ville samfundet ikke kunne holde til, for allerede dengang var man meget bekymret over kriminaliteten og syntes, at kriminalitetsniveauet var alt for højt. Vi ville have forudset og frygtet det totale sammenbrud, katastrofen.

Hvorfor og hvordan kunne det danske samfund da holde til en så kraftig stigning i kriminaliteten? Hvorfor er det danske samfund ikke brudt sammen under kriminalitetens åg?

På visse områder er svaret måske nok så enkelt. En halv million tyverier i 1950 er ikke det samme som en halv million tyverier i begyndelsen af det 21. århundrede. Vi har bedre råd til – og erstatningsmuligheder for – tyveriskader. På andre områder er det bestemt ikke enkelt. Vi er vel således ikke bedre i stand til at klare et højere voldsniveau i dag end i 1950. Snarere tværtimod.

Svaret på spørgsmålet er måske: Jamen, det kunne vi heller ikke klare. Samfundet er brudt sammen under den øgede belastning fra massekriminaliteten. Samfundet er gået i stykker – eller på vej til at gøre det, for det er selvfølgelig en proces, og ikke noget der sker pludseligt.

Helt fundamentalt kan meget af massekriminalitetens funktion opfattes som tillidsbrud. Massekriminaliteten svækker tillidsforholdene mennesker imellem, dvs. den generelle opfattelse af andre menneskers troværdighed – eller godhed for den sags skyld. Og det er meget mere risikabelt samfundsmæssigt set end forsvundne biler og blå øjne. Det er samfundstruende på en langt mere fundamental måde. Det, vi mister ved et biltyveri, er ikke sociologisk set selve bilen som fysisk eller økonomisk fænomen – som en størrelse der kan måles i kroner og øre og erstattes – men derimod en handlingsmulighed, en tillidsfuld relation til omverdenen, sikkerhed i de forventninger vi kan have til hverdagsagtige foreteelser og rutiner. Det er den lim, der forbinder den enkelte til den større helhed, samfundet, der herved fortyndes. Selv om tyverier er rettet mod ting og ikke mod mennesker set igennem gerningspersonens briller, er deres væsentligste konsekvens ikke, at de rammer disse ting, men derimod de mennesker der bruger dem. I den definition, der afgrænser et menneskes sociale omrids og grænser i forhold til andre mennesker, indgår tingene. Tingene tilhører ikke bare en person i juridisk forstand. De er også med til at gøre denne person til netop den, han er. I andres øjne og i hans egne øjne. Visse ting definerer en person i særlig grad og rammer således specielt dybtgående, når de uretmæssigt fratages personen. Det gælder således ting, der befinder sig inden for rammerne af den private bolig. Reaktionen bliver derfor særligt stærke ved f.eks. indbrudstyveri i lejligheder og villaer.

Indbygget i dette generelle ræsonnement ligger det synspunkt, at tyveriernes sociale skadevirkninger mere er en funktion af deres antal, end af det økonomiske tab de fremkalder. Det er mere risikabelt, at de rammer hyppigt end hårdt. Ti cykeltysterier er værre end et biltyveri, selv om en ny bil koster lige så meget som halvtreds nye cykler.

På baggrund af tilsvarende overvejelser har Dag Østerberg og Fredrik Engelstad funderet over den sociale betydning af de almindelige tyverier fra private mennesker i forhold til de økonomisk set langt mere betydningsfulde former for tyveri såsom skattesnyderi mv.:

”Nu er det en kendt sag, at der forekommer lovovertrædelser af en helt anden størrelsesorden, f.eks. skattebedragerier. Det drejer sig om kæmpebeløb som kunne være gået til fællesgoder såsom sygehuse, fritidshjem, veje, sportsanlæg osv. Er disse lovovertrædelser ikke mere truende end indbrudstyverierne? Her rammes jo hele samfundet, og det skulle derfor synes at dreje sig om en mere alvorlig form for social disintegration. Bliver dette at gøre sin pligt i de små dagligdags gøremål ikke

nærmest meningsløst, når vi ser disintegrerende træk som f.eks. økonomiske forbrydelser i storsamfundet?

Det ser ikke sådan ud. Opløsningen af forventningsmønstrene i de nære omgivelser kan tilsyneladende være mere truende end disintegrationen i storsamfundet. "Tyven" er mere truende end "valutasvindlerne".

Når udtrykket "ser ud" bruges her, er det for at få frem at det drejer sig om en grundlæggende, dybtgående hypotese om forholdet mellem primære og sekundære relationer. Hypotesen går ud på at sekundære relationer forudsætter primærrelationer, men ikke omvendt. Som en følge af dette forudsætter sekundærkontrol primærkontrol. Indbrudstyveriet og lignende former for tyveri er et anslag mod primærrelationernes integration, mens de store økonomiske underslæb virker disintegrativt på sekundærrelationernes strukturer."(Østerberg & Engelstad – min oversættelse).

Hvordan har vi da kunnet overleve en så relativ massiv og tiltagende regn af tillidsbrud som det stigende antal tyverier er udtryk for? Hvordan har vi klaret at føle os svigtet af andre mennesker i dagligdagen i så stort og tiltagende omfang? Måske har vi overlevet eller søgt at overleve ud fra følgende ledetråd: den, der i et forhold mellem to viser mindst tillid til den anden, er den klogeste, fordi han herved har immuniseret sig over for negative overraskelser. Den stærke er ikke længere den der tror, men den der mistror. Den stærke er den, der garderer sig imod det uforudsigelige og kun forlader sig på sig selv. Vi har både som enkeltpersoner og som kollektiv i stigende grad søgt at overgå mistillid og forventet mistillid med endnu højere grad af mistillid, for det er vel kernen i de ændringer af de formelle kontrolapparater, der er sket på mange områder, samt i den udbredte kriminalitetsbekæmpelse, der består i mærkning af private ejendele, mere låsetøj, identitetskort mv.

Det er i dette perspektiv, det kan være meningsfyldt at stille spørgsmålet, om vi da faktisk har overlevet den øgede massekriminalitet som samfund, for man kan vel spørge sig, hvor udbredt den almindelige mistillid og gensidige mistænksomhed må være mellem mennesker, før det bliver meningsløst at tale om et samfund?

Måske er det således ikke den faktiske mængde kriminalitet og dens umiddelbare konsekvenser, som har været – eller er – det mest skadelige for samfundet, men snarere den måde, hvorpå vi som enkeltpersoner og i fællesskab – som samfund – har prøvet at forebygge kriminalitet og behandle kriminelle.

Set i dette perspektiv er det også muligt, at vi har undervurderet trivialkriminaliteten – småtyverierne, småødelæggelserne mv. – og fokuseret for ensidigt på de mere enkeltstående umiddelbart alvorlige og skadelige forbrydelser, der dagligt fylder avisoverskrifterne. På længere sigt er det muligt, at småtyverier er mere skadelige og vanskeligere at komme sig ovenpå end enkeltstående alvorlige overfald og seksuelle overgreb – for samfundet og som samfund.

Det er endvidere åbenlyst, at udviklingen må medføre en erkendelseskrise omkring kriminalitetens årsager og baggrund. Hvordan skal man forklare kriminaliteten, hvis den ikke skyldes dårlige boligforhold, fattigdom, mangel på uddannelse osv.?

Også videnskaben, kriminologien, har bidraget til udviklingen. Et hovedværk i 1960ernes kriminologi i Danmark var "Kriminalitet i velfærdssamfundet" (skrevet af Preben Wolf og Erik Høgh). Heri præsenteredes en undersøgelse, der på væsentlige områder var i tråd med velfærdsteorien. Den afdækkede således, at kun en lille gruppe af befolkningen havde været i konflikt med straffeloven, og at det i udpræget grad var de underprivilegerede. Et hovedværk i 1970ernes kriminologi i Danmark var "Kriminalitet som normalitet" (skrevet af Vagn Greve), der påviste, at stort set alle unge (mænd) af og til begik kriminalitet. For mange forholds vedkommende havde kriminaliteten ingen sammenhæng med social status, og for visse forhold forholdt det sig oven i købet således, at jo højere social status, desto flere havde begået kriminalitet.

Erkendelseskrisen udvikledes ikke kun omkring selve kriminaliteten, men også

vedrørende muligheder for resocialisering. Dels kunne man se af de tilgængelige statistikker, at recidivet stadigvæk var højt – og for de unge det normale – og dels befæstede videnskaben – kriminologien – også i så henseende erkendelseskrisen. Overskriften for den samlede internationale evalueringsforskning vedrørende kriminalpræventive tiltag fremstilledes som “nothing works” (jf. tidligere). Typisk fandt man få eller ingen forskelle, når man sammenlignede effekten af forskellige tiltag. Det gjaldt bl.a. vedrørende effekten af velfærdsgoder, men det gjaldt også vedrørende forskellige straffemæssige tiltag, og det bidrog på denne måde til at rejse spørgsmålet, om straffesystemet overhovedet kunne bruges til noget nyttigt, dvs. til kriminalitetsbekæmpelse.

En anden mulig betydningsfuld side af den faktiske udvikling af velfærdsstaten har at gøre med den bureaukratisering, umyndiggørelse og det “ekspertvælde”, der fulgte med. Denne “statsliggørelse” af dagliglivet blev på mange måder så omfattende og så vidtgående, at den måtte fremprovokere spørgsmål vedrørende sin egen legitimitet.

Af stor betydning for den enkeltes liv og dagligdag bør også fremhæves den paradoksale øgning af det enkelte menneskes grundlæggende sårbarhedsfølelse, der er en konsekvens af større velstand/velfærd. Jo flere biler, huse, cykler, sommerhuse, både, beklædningsgenstande osv. den enkelte får, desto mere bliver der at passe på og overvåge. Den fattige har “kun” sig selv at tænke på. For den rige ser den umiddelbare omverden potentielt mere farlig og risikabel ud i dagligdagen end for den fattige, og sårbarhedsfølelsen bliver naturligvis ikke mindre af, at der med udviklingen som nævnt reelt følger en større risiko for at få sin bolig udsat for indbrud, sine køretøjer udsat for tyveri osv.

Fremmedgørelsen

Udviklingen af et nyt eksistentielt paradigme og med hvad deraf følger er ikke kun et produkt af velfærdsstatens og velfærdsteoriens krise.

“Fremmedgørelse” knyttes gerne til udviklingen af og i det moderne samfund i sine tidlige faser. Det er gået noget af mode i beskrivelser af den seneste udvikling, og har da sikkert også i en periode været overbrugt og overfortolket.

Alligevel skal det fastholdes, at der også i visse betydninger af fremmedgørelse ligger en nøgle til forståelse af paradigmeskiftet og den senere udvikling.

Det skal således hævdes, at den omgang med relativt flere ukendte personer i dagligdagen, der præger det moderne liv pga. urbanisering, øget mobilitet mv. kan være en væsentlig faktor. En dagligdag omgivet af mennesker, man ikke kender, intensiverer det eksistentielle spørgsmål om, hvem man kan stole på. På grund af den reducerede mulighed for forudsigelighed i de relationer, man involveres i, tvinges man til at leve med en livshorisont, der indebærer, at faren lurder alle vegne. Nært beslægtet hermed er tingsliggørelsen af forholdet til andre mennesker, hvor værdien af – og respekten for – hvem man er reduceres til et spørgsmål om, hvad man kan tilbyde. De sociale relationer bliver i mindre grad samværsrelationer og i højere grad brugsrelationer.

Et andet moment af fremmedgørelsen er den større afstand til (personer med) sociale problemer og derved den større usynlighed af disse problemers konkrete udtryksformer og baggrund, en proces som øger angsten. På visse måder forstærkes dette af globaliseringen og internationaliseringen, fordi det bogstavelig talt betyder, at alle verdens problemer ganske vist lige nu er langt væk, men alligevel kan være mine problemer i morgen.

Individualiseringen

Af svært overskuelig, men givetvis af stor og vidtrækkende betydning for paradigmeskiftet er individualiseringen. Andre termer for det samme er individueringen og fri-

sætningen. Der tænkes selvfølgelig på det store selvbiografiske projekt, der er knyttet til samfundets modernisering, hvor det i stigende grad bliver det enkelte individ, der skal vælge sine egne relationer, sin egen måde at være på, sin egen kvalifikation (uddannelse), sit eget arbejde, sit eget sted at placere sig i verden osv. Denne frisætning fra samfundsbundne positioner har to faser. Den første er autoritetsopgøret, altså bevægelserne væk fra de traditionelle bindinger til forældre, lærere, arbejdsgivere osv., kulminerende med "ungdomsoprøret" i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. Den anden, som er under stadig udvikling, og som givetvis langt fra er kulmineret endnu, er det vanskeligere at navngive. Det er den situation, hvor man ikke længere handler i protest mod eller med henblik på at komme væk eller fjerne sig fra noget, men fremadrettet i en frisat situation vælger og fastlægger sin egen biografi. Det er denne tilstand, som udgør selve kernen i, hvad der er omtalt som den anden eksistentielle kulturrevolution, fordi den repræsenterer en grundlæggende anden måde at opfatte sig selv og sin omverden på. Autoritetsopgøret udgør så at sige en overgangsfase mellem det moderne og det senmoderne, mellem den første og den anden eksistentielle revolution.

Per definition implicerer individualiseringen en større fokus på selvet – sig selv – og mindre fokus på fællesskabet. Det implicerer en større – og stor – oplevelse af frihed, men også en stærkere oplevelse af eksistentiel utryghed. Det sidste er formentlig meget vigtigt til forståelse af de konsekvenser, der er forbundet med den anden eksistentielle revolution.

Generelt set bunder det (sen)moderne menneskes eksistentielle utryghed – angst – i den almene samfundsmæssige frisætning og individualiseringsproces. Konkret bunder den i væsentlig grad i tabet af religion og familie/slægt. De store traditionelle beskyttere, der var der hele tiden – dag og nat, på hverdage og i weekender – er væk eller er i hvert fald kun en svag afglans af, hvad de var engang. I deres fravær forsøger vi at finde andre beskyttere, der er på vor side, og som vi kan læne vore hoveder op af. Hullet efter Gud & Mor forsøges i vid udstrækning erstattet af markedets bedste tilbud, nemlig Politi & Læger. Politi & Læger er ansat af os selv som skatteborgere til at værne os mod ydre og indre farer og har en ubetinget professionel pligt til at praktisere denne beskyttelse. Lægerne og sundhedsvæsenet skal holde os fysisk udødelige og raske, politiet og straffesystemet skal sikre os mod overgreb fra alle de andre mennesker, vi er omgivet af. Politi & Læger er der døgnet rundt. De er let genkendelige. De skiller sig ud fra mængden i storsamfundet, så vi kan se dem, og ved hvor de er, i deres sorte uniformer og hvide kitler.

I 1999 gennemførte ACN-elsen-AIM as en opinionsundersøgelse af befolkningens tillid til forskellige grupper i samfundet. Topscorerne i denne undersøgelse viste sig at være politiet og lægerne (i nævnte rækkefølge). Når tilliden er så omfattende netop til politiet og lægerne, er det forhåbentlig i vidt omfang fordi, de har gjort sig fortjent til det, men spørgsmålet er, om det ikke også har noget at gøre med, at det netop er disse grupper, grundlæggende trygheds- og beskyttelsesbehov klynges op på i et stærkt individualiseret samfund?

Det er forhåbentlig ikke efter fortjeneste, men i sammenhængen her under alle omstændigheder meget centralt, at borgerne åbenbart ikke føler, at de kan stole på – føle sig tryk ved – velfærdsstatens fælles beslutningstagere, administratorer og formidlere: Folketingsmedlemmer, kommunale embedsmænd og journalister er de grupper i samfundet, befolkningen har mindst tillid til. Forskellen er vel, at disse gruppers forpligtelser netop retter sig mod fællesskabet, og ikke direkte mod det enkelte individ. Selv om man personligt følger (spille)reglerne og i øvrigt opfører sig fornuftigt i og med sit liv, kan man ikke vide sig sikker på, om politikere, embedsmænd og journalister foretager sig ting, der snarere umiddelbart skader end beskytter/hjælper, eksempelvis økonomisk. Den uskyldige – og hvem føler sig ikke sådan? – vil føle sig mere sikker på og med Politi & Læger end på og med

Folketingsmedlemmer & Embedsmænd & Journalister, når det er én selv, man fokuserer på.

Hvis disse betragtninger blot nogenlunde holder stik, så er der dels næppe tvivl om, at den (sen)moderne befolknings udtrykte ønsker om flere og bedre læger, og om mere – og især mere synligt – politi er dybtfølte og vidtrækkende, og dels at de er uopfyldelige, netop fordi de er så dybtfølte. Hvis f.eks. behovet for at se mere politi skulle opfyldes, så ville det betyde, at de – som tidligere tiders Gud & Mor – var tilstede hele tiden alle vegne, eller at man i hvert fald kunne være sikker på, at de ved tilkald ubetinget ville være ved ens side inden for få sekunder eller minutter. Den markant højere synlighed og tilgængelighed, der i givet fald skulle til, er i praksis fuldstændig urealistisk.

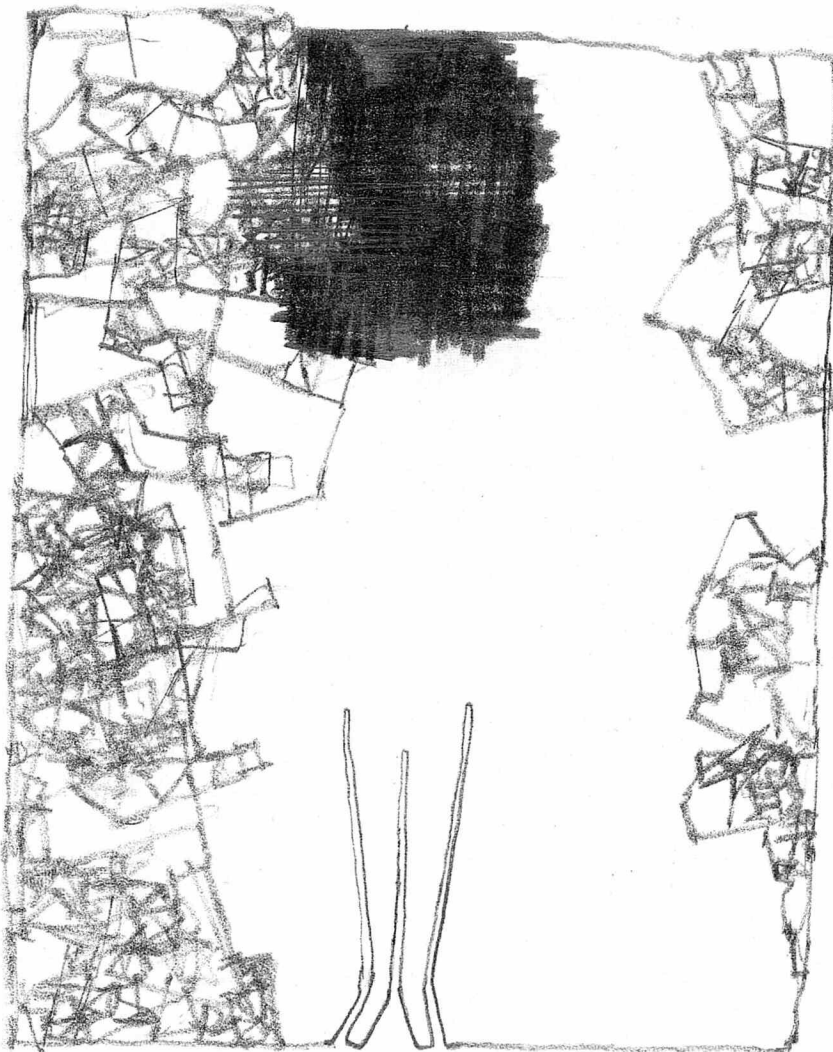
Afslutning: Kriminalpolitik i det senmoderne samfund

Tilsyneladende som et simpelt produkt af en politisk højredrejning har konsekvenserne af folketingsvalget i Danmark sidst i 2001 været strafskærpelser. Væsentlige lovindgreb og lovændringer er sket med stor hast. Skærpelserne begrundes hovedsageligt med hensynet til befolkningens retsfølelse og tryghed. Ekspert er samtidig blevet sat under anklage for at være smagsdommere, og for snarere at udøve politik end videnskab. Nu er det befolkningens tur til at have det afgørende ord.

Disse tendenser er hverken specielt kraftige eller specielt entydige i forhold til, hvad man har set andre steder. Der igangsættes og intensiveres f.eks. også en række andre tiltag med det formål at reagere på kriminaliteten end strafferetlige.

Tesen, som den er søgt begrundet i denne artikel, er imidlertid, at den udvikling, der kan ses i Danmark siden slutningen af 2001, hverken er ny eller isoleret til Danmark. For Danmarks del er det snarere mest bemærkelsesværdigt, at straffens renæssance er kommet så sent og udvikler sig så langsomt, som tilfældet er. Det er foreslået, at det har sammenhæng med Danmarks relativt kraftige velfærdsstatslige præg, der blandt andet giver sig udslag i, at en væsentlig del af det traditionelle politiske højre er blevet socialdemokratiseret og støtter op om denne velfærdsstat, men dette er dog næppe en fuldt tilstrækkelig forklaring. Bidragende er det givetvis også, at de, der sidder på den administrative magt i det strafferetlige system i Danmark, stadig hovedsageligt er personer, som er socialiseret i, og som selv har været med til at skabe, vedligeholde og forstærke det moderne paradigmes forholden sig til straf og kriminalitet. Endvidere findes der et forholdsvist højt niveau af integration mellem nøglepersonerne i det administrative system på den ene side og universitetseksperterne på det strafferetlige og kriminologiske område på den anden. Blandt universitetseksperterne er det moderne paradigme stadig helt dominerende, hvilket ikke er så underligt, da det jo på mange måder er et videnskabeligt paradigme. Også mellem kriminalpolitikere og universitetseksperter findes der formentlig langt flere og tættere relationer – personlige som faglige – i Danmark end i et land som USA.

Tesen er endvidere, at ændringerne ikke kan forklares ud fra partipolitiske forskydninger. Det er foreslået, at ændringerne skal ses i forlængelse af udviklingen af, hvad der er blevet benævnt som den anden eksistentielle kulturrevolution i almindelige menneskers fundamentale måde at forholde sig til sig selv og deres omverden på. Hvor den første eksistentielle revolution – "vi kan, i fællesskab, ændre og formindske grundlæggende ubehagelige og uønskede sociale fænomener som fattigdom, bolignød, kriminalitet osv." – dannede basis for udviklingen af velfærdsstaten og et velfærdsstatsligt paradigme vedrørende forhold som straf og kriminalitet, danner den anden eksistentielle revolution basis for et helt nyt paradigme, der tager sit udgangspunkt i det enkelte individs valgmuligheder



og beskyttelsesbehov i en "fri" verden. I dette paradigme bliver kriminalitet en risiko, og straf skal tjene som hævn over de forkerte valg og beskyttelse mod dem, der vælger forkert.

Endelig er det tesen, at udviklingen af den anden eksistentielle revolution og det hertil knyttede paradigme, dvs. udviklingen af samfundet fra det moderne til det senmoderne, især bunder i tre komplekse og indbyrdes forbundne forhold, nemlig velfærdsstatens og velfærdsteoriens krise, fremmedgørelsen og individualiseringen.

Hvis disse betragtninger har blot en lille smule på sig, vil prognosen være, at udviklingen af den straf- og retsfølelsesorienterede kriminalpolitik i Danmark ikke vil blive vendt, endsize afskaffet, selv om man skulle få et valg, der tilbageførte de politiske magtforhold til tiåret forud for valget i 2001. Det kan meget vel vise sig, at vi blot står ved den spæde start af nogle tendenser, der ganske hurtigt vil få f.eks. fangetallet til at vokse markant i Danmark og bryde et halvt århundredes overvejende stabilitet på dette område.